

खाद्य अधिकार तथा सम्प्रभुता सुनिश्चित गर्न बनेको विधेयक

प्रस्तावना: कर्णाली प्रदेशमा स्थानीय उत्पादनको संरक्षण र प्रवर्धन गर्दै व्यक्ति तथा नागरिकलाई गुणस्तरीय खाद्यान्नमा सहज उपलब्धता, पर्याप्तता र पहुँच स्थापित गरी खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुताको सुनिश्चितताका लागि कानूनी व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले नेपालको संविधानबमोजिम, कर्णाली प्रदेश सभाले यो ऐन बनाएको छ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ** : (१) यस ऐनको नाम “खाद्य अधिकार तथा सम्प्रभुता ऐन, २०७७” रहेको छ।
- (२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ।
- (३) यो ऐन कर्णाली प्रदेशभर लागू हुनेछ।
२. **परिभाषा:** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,
- (क) “खाद्य वस्तु” भन्नाले जैविक स्रोतबाट प्राप्त प्रशोधित, अर्धप्रशोधित वा अप्रशोधित मानव उपभोग्य पदार्थ सम्झनुपर्दछ र सो शब्दले त्यस्तो पदार्थको तयारी, प्रशोधन वा उत्पादनमा प्रयोग हुने कच्चा पदार्थसार्थै तयारी वस्तुसमेत जनाउँदछ।
- (ख) “किसान” भन्नाले कृषिलाई मुख्य पेशा वा व्यवसाय बनाई त्यसबाट नै जीविकोपार्जन गर्ने व्यक्ति सम्झनुपर्दछ र सो शब्दले त्यस्तो व्यक्तिमा आश्रित परिवारका सदस्य तथा भूमिहीन किसान र कृषि मजदुरलाई समेत जनाउँदछ।
- (ग) “खाद्य अधिकार” भन्नाले व्यक्तिको पर्याप्त, गुणस्तरीय तथा पोषणयुक्त खाद्यान्नमा नियमित उपलब्धता र सहज पहुँचको सुनिश्चिततालाई जनाउँदछ।
- (घ) “खाद्य सम्प्रभुता” भन्नाले खाद्य उत्पादन तथा वितरण प्रणालीमा किसानले उपभोग, अभ्यास, स्वामित्व, उत्पादनका साधन र स्रोतमाथिको पहुँच तथा नियन्त्रण कायम गर्ने दफा ५ बमोजिमका अधिकार सम्झनुपर्दछ।
- (ङ) “खाद्य प्रविधि” भन्नाले खाद्यान्नको उत्पादन, प्रशोधन, वितरण तथा उपभोगको सन्दर्भमा प्रयोग हुने प्रविधि सम्झनुपर्दछ र सो शब्दले स्थानीय, परम्परागत वा आधुनिक रूपमा प्रयोग हुन सक्ने खाद्यसम्बन्धी सबै किसिमका प्रविधिलाई समेत जनाउँदछ।
- (च) “खाद्य सुरक्षा” भन्नाले सक्रिय र स्वस्थ मानव जीवनयापन गर्न आवश्यक हुने खाद्यमा प्रत्येक व्यक्ति तथा नागरिकको भौतिक तथा आर्थिक पहुँच सम्झनुपर्दछ।
- (छ) “कृषियोग्य भूमि” भन्नाले कृषि प्रयोजनमा प्रयोग हुने भूमिलाई सम्झनुपर्दछ।
- (ज) “दूषित खाद्य पदार्थ” भन्नाले उपभोगको लागि अयोग्य हुने दफा २१ बमोजिमका खाद्य पदार्थ सम्झनुपर्दछ।

- (झ) “न्यून गुणस्तर” भन्नाले कुनै खाद्य पदार्थको स्वभाविक गुण भन्दा कमसल हुने गरी प्रमुख तत्त्वको परिमाण घटाइएको वा अर्को कुनै पदार्थ मिश्रण गरिएको खाद्य पदार्थ सम्झनुपर्दछ र सो शब्दले दफा २५ बमोजिम वा यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियम वा आदेशमा तोकिएको न्यूनतम आवश्यक गुणस्तरभन्दा घटेको वा अधिकतम गुणस्तर तोकिएकोमा सोभन्दा बढी भएको खाद्य पदार्थसमेतलाई सम्झनुपर्दछ।
- (ञ) “पोषण” भन्नाले स्वास्थ्यप्रद, पौष्टिक तत्त्व समावेश भएको खाद्य पदार्थ सम्झनुपर्दछ।
- (ट) “प्रयोगशाला” भन्नाले खाद्य पदार्थ तथा पोषणको शुद्धता, पूर्णता वा गुणस्तर परीक्षण गर्ने सम्बन्धमा दफा २० बमोजिमको स्थापना भएको प्रयोगशाला सम्झनुपर्छ।
- (ठ) “प्रदेश खाद्य परिषद्” भन्नाले नेपालको संविधानबमोजिम प्रदत्त व्यक्ति तथा नागरिकको खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य सम्प्रभुतासम्बन्धी मौलिक हकलाई कार्यान्वयन गर्न र त्यसका लागि उपयुक्त संयन्त्र निर्माण गर्न प्रदेशस्तरमा दफा ३३ बमोजिम गठन हुने परिषद् सम्झनुपर्दछ।
- (ड) “खाद्य सुरक्षा सूचना केन्द्र” भन्नाले प्रदेशअन्तर्गत दफा ३६ बमोजिम खाद्य सुरक्षा अनुगमन तथा प्रवर्धनको लागि स्थापित सूचना केन्द्रलाई सम्झनुपर्दछ।
- (ढ) “स्थानीय खाद्य समन्वय समिति” भन्नाले स्थानीय तहमा स्थापित हुने दफा ३५ बमोजिमको समन्वय समितिलाई जनाउँदछ।
- (ण) “मन्त्रालय” भन्नाले भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय सम्झनुपर्छ।

परिच्छेद-२

खाद्य अधिकार, खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य सम्प्रभुतासम्बन्धी व्यवस्था

३. खाद्य अधिकार: (१) प्रदेशमा रहेका प्रत्येक व्यक्ति तथा नागरिकलाई खाद्य अधिकार, खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य सम्प्रभुताको अधिकार हुनेछ।
- (२) प्रदेशमा रहेका प्रत्येक व्यक्ति तथा नागरिकलाई विना भेदभाव पर्याप्त पोषणयुक्त तथा गुणस्तरीय खाद्यान्नमा नियमित, सहज र सर्वसुलभ पहुँचको व्यवस्था हुनेछ।
- (३) उपदफा (१) र (२) बमोजिमका अधिकारहरूको सम्मान, संरक्षण र परिपूर्तिको लागि प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहले समन्वय गरी आवश्यक व्यवस्था मिलाउनेछ।
४. खाद्य सुरक्षासम्बन्धी अधिकार: (१) प्रदेशमा रहेका प्रत्येक व्यक्ति तथा नागरिकलाई देहायबमोजिमको खाद्य सुरक्षाको हक हुनेछः-
- (क) खाद्यान्नको अभावमा जीवन जोखिममा पर्ने अवस्थाबाट सुरक्षित रहने,
- (ख) भोकबाट मुक्त हुने,
- (ग) भोकमरी वा खाद्य सुरक्षाको जोखिममा रहेका नागरिक वा परिवारले खाद्यमा दिगो पहुँच र पोषण सहायता प्राप्त गर्ने।
- (२) प्रदेश तथा स्थानीय सरकारले भोकमरीको रोकथाम र त्यसको नियन्त्रणको लागि आपसी समन्वयमा देहायका कामहरू गर्नेछन्ः-

- (क) भोकमरी तथा खाद्य सुरक्षाको जोखिममा रहेका नागरिक, परिवार, समुदाय र क्षेत्रको नियमित रूपमा पहिचान गर्ने र त्यसको अभिलेख राख्ने,
- (ख) भोकमरीको जोखिम नियन्त्रणको लागि आवश्यक खाद्यान्न सञ्चिति र न्यायोचित वितरणको व्यवस्था गर्ने,
- (ग) भोकमरी रोकथाम तथा नियन्त्रणको लागि तत्कालीन, अल्पकालीन तथा दीर्घकालीन योजनाहरू निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्ने।

(३) प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले लक्षित घर परिवारलाई तोकिएबमोजिमको मापदण्डअनुसार सहूलियत मूल्यमा वा निःशुल्क खाद्य सहायता उपलब्ध गराउनु पर्नेछ। सोको लागि स्थानीय तहले लक्षित घर परिवारको अद्यावधिक विवरणको आधारमा तोकिएको ढाँचामा खाद्य सहायता परिचयपत्र जारी गर्नुपर्नेछ।

(४) प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले पारस्परिक समन्वयमा खाद्य तथा पोषण सुरक्षामा कुनै कारणले पर्न सक्ने प्रतिकूल प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्न तथा आपत्कालीन अवस्थामा यथाशीघ्र खाद्य पदार्थ उपलब्ध गराउन आवश्यक उपायहरू अवलम्बन गर्नेछ।

(५) यस ऐनबमोजिम खाद्य तथा पोषणको प्रबन्ध गर्दा स्थानीय स्तरमा उत्पादन भएको खाद्यान्नलाई प्राथमिकता दिई वितरण गरिने छ।

५. **खाद्य सम्प्रभुतासम्बन्धी अधिकार:** (१) खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धमा प्रत्येक किसानले देहायका अधिकारहरू पाउनेछन्:-

- (क) प्रदेशस्थित प्रत्येक किसान वा खाद्य उत्पादकले पहिचान र सम्मान पाउने,
- (ख) खाद्यसम्बन्धी ऐन, कानून, नीति, कार्यक्रम निर्माण प्रक्रियामा अर्थपूर्ण रूपमा सहभागी हुने,
- (ग) खाद्य पदार्थको उत्पादन तथा वितरण प्रणालीसँग सम्बन्धित कुनैपनि व्यवसाय छनौट गर्ने,
- (घ) कृषि पेशाबाट वञ्चित गर्ने कार्य विरुद्ध संरक्षण प्राप्त गर्ने,
- (ङ) कृषियोग्य भूमि, श्रम, बीउ विजन, प्रविधि तथा औजार आदिको छनौट गर्ने,
- (च) चरन क्षेत्र र कृषि भूमिको संरक्षण र स्वामित्व निर्धारण वा कायम गर्ने,
- (छ) आफूले उत्पादन गरेको वस्तुको मूल्य निर्धारण र बजारीकरण गर्न पाउने,
- (ज) किसानद्वारा उत्पादित परम्परागत तथा रैथाने खाद्य पदार्थको संरक्षण गर्ने तथा खाद्य वस्तुको निर्वाध रूपमा पहुँच र स्वामित्व कायम गर्न पाउने।

(२) खाद्य सम्प्रभुताको लागि प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले आपसी समन्वयमा नीति, कार्यक्रम र योजना तर्जुमा गरी लागु गर्नेछन्।

(३) खाद्य सम्प्रभुतासम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ।

६. **खाद्य प्रविधिसम्बन्धी अधिकार:** (१) खाद्य प्रविधिको छनौट र प्रयोग सम्बन्धमा प्रत्येक किसान तथा उपभोक्ताहरूको अधिकार हुनेछ।

(२) प्रदेश तथा स्थानीय तहले आपसी समन्वयमा खाद्य प्रविधिको गुण मापन तथा नियन्त्रण गर्नेछन्। उक्त कार्यको लागि प्रविधिको उपयोग र नियमन तोकिएबमोजिम हुनेछ।

७. किसानको पहिचान र सम्मान: (१) प्रदेश सरकारले किसानको अवस्था पहिचान गरी वर्गीकरण गर्नेछ।
- (२) स्थानीय तहले उपदफा (१) बमोजिमको वर्गीकरणको आधारमा परिचयपत्र जारी गर्नेछ।
- (३) उपदफा (१) बमोजिमको वर्गीकरणको आधारमा किसानलाई प्राप्त हुने छुट, सुविधा वा सहूलियत उपलब्ध गराइने छ।
- (४) उपदफा (२) बमोजिम जारी हुने परिचयपत्रको अवधि वर्गीकरण तथा तत्सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ।
८. कृषि पेशाको संरक्षण र किसानको जीवनस्तरको प्रवर्धन: प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले आपसी समन्वयमा कृषि पेशाको संरक्षण र संवर्धन गरी किसानको जीवनस्तर माथि उठाउन उपलब्ध स्रोत साधनको आधारमा आवश्यक व्यवस्था मिलाउनेछ।
९. कृषियोग्य भूमिको दिगो उपयोग: कृषियोग्य भूमिको संरक्षण तथा दिगो उपयोगको लागि प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले आपसी समन्वयमा देहायबमोजिमको कार्य गर्नेछन्:-
- (१) प्रचलित कानूनबमोजिम पहिचान गरिएका कृषियोग्य भूमिमा खेती गर्न प्रोत्साहन गर्ने। कृषि प्रयोजनको लागि वर्गीकरणमा परेको भूमिमा मनासिब कारणविना खेती नलगाउने जग्गाधनीलाई सरकारले दिने सहयोग, सुविधा र अनुदानमा कटौती गर्ने,
- (२) सहकारी खेती, कबुलियती खेती, करार खेती, बगर खेती वा सामुहिक खेतीलाई प्रवर्धन गरी बाँझो रहेको उत्पादनशील भूमिको अधिकतम उपयोगको व्यवस्था गर्ने,
- (३) कृषियोग्य भूमिको पहिचान गरी वर्गीकरण गर्ने,
- (४) कृषियोग्य भूमिलाई बाँझो राख्न तथा भूमिको उपयोगको सम्बन्धमा प्रचलित कानूनबमोजिम तोकिएको प्रयोजनबाहेक अन्य प्रयोजनको लागि उपयोग गर्न वा गराउन नदिने,
- (५) कृषियोग्य भूमिलाई खण्डीकरण गर्नबाट रोक लगाउने।
१०. कृषियोग्य भूमिको दिगो व्यवस्थापन: प्रदेश तथा संघीय कानूनको अधीनमा रही कृषियोग्य भूमिको दिगो व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी स्थानीय तहको हुनेछ।
११. स्थानीय कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनको प्रवर्धन: स्थानीय कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनको प्रवर्धन गर्न प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले देहायबमोजिमका उपायहरू अवलम्बन गर्नेछन्:-
- (क) स्थानीय कृषि तथा पशुजन्य उत्पादन, प्रशोधन तथा बजारीकरणलाई प्रवर्धन गर्ने,
- (ख) स्थानीय कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनमा उपभोक्ताको सरल र सहज पहुँच सुनिश्चित गर्ने,
- (ग) कृषि बजार, कृषि फर्म वा खेतबारीबाट नै किसानले उपभोक्तालाई आफ्नो उत्पादन बिक्री गर्न सक्ने वातावरणको सृजना गर्ने,
- (घ) परम्परागत कृषि बजार तथा हाट बजारको प्रवर्धन गर्ने,
- (ङ) कृषि उत्पादनसँग सम्बन्धित स्थानीय ज्ञान तथा परम्परागत खाद्य संस्कृतिको संरक्षण गर्ने,
- (च) स्थानीयस्तरमा उत्पादित खाद्य पदार्थको उपयोग गरी कृषि पर्यटन प्रवर्धन गर्ने।

१२. लक्षित समुदाय विशेष कृषि विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने: प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहले महिला, गरिब, दलित, पिछडिएको क्षेत्र, लोपोन्मुख, आदिवासी, किसान वा भूमिहीन किसानको हक हितको संरक्षणको लागि लक्षित समुदाय कृषि विकास कार्यक्रम तयार गरी लागु गर्नेछ।

१३. खाद्य पदार्थ तथा पोषणसम्बन्धी अधिकार: (१) प्रदेशभित्र रहेका हरेक नेपाली नागरिकलाई पोषणसम्बन्धी हक हुनेछ।

(२) पोषणयुक्त खाद्य पदार्थको अभावमा प्रत्येक नागरिकको जीवन जोखिममा पर्ने अवस्था भएमा प्रदेश सरकारले तोकिएबमोजिम आवश्यक व्यवस्था गर्नेछ।

(३) प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहले खाद्य पदार्थ तथा पोषणसम्बन्धी कार्यलाई नियमित तथा व्यवस्थित तवरले सञ्चालन गरी खाद्य सम्प्रभुता तथा पोषणसम्बन्धी हकको सुनिश्चितताको लागि देहायबमोजिमको कार्य गर्न सक्नेछ:-

- (क) कृषि तथा पशुजन्य उत्पादन वृद्धि गरी आधारभूत आपूर्ति बढाई खाद्य पदार्थ तथा पोषण उपभोग स्थितिमा सुधार गर्ने,
- (ख) खाद्य पदार्थको दृष्टिले जोखिममा रहेका क्षेत्र र समुदायको पहिचान गरी गुणस्तरयुक्त खाद्य वस्तुमा पहुँच बढाउँदै खाद्य पदार्थको सुनिश्चितता प्रदान गर्ने,
- (ग) गरिब तथा खाद्य सुरक्षाका दृष्टिकोणबाट जोखिममा रहेका महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, लोपोन्मुख समुदाय तथा बालबालिकाहरूको समूह गठन गरी विशेष खाद्य पदार्थ कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
- (घ) समानुपातिक तथा समन्यायिक खाद्य पदार्थ तथा पोषणको वितरण प्रणालीलाई व्यवस्थित तथा स्थापित गर्ने,
- (ङ) कृषिमैत्री भौतिक पूर्वाधारको विकास र पौष्टिकयुक्त दैनिक उपभोग्य एवं उच्च मूल्यका कृषि वस्तु उत्पादन गर्न प्रोत्साहन गर्ने,
- (च) स्थानीय तहमा उत्पादन हुने बालीनाली तथा खाद्य पदार्थका विभिन्न परिकारको विकास तथा प्रवर्धन गर्ने,
- (छ) खाद्य पदार्थको गुणस्तरको परीक्षण, प्रमाणीकरण एवं नियमन प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाउन प्रयोगशालाको सेवालाई व्यवस्थित गर्ने,
- (ज) खाद्य पदार्थ तथा पोषण वस्तुको उपयोगबारे अद्यावधिक स्थितिको आकलन गर्न खाद्य तथा पोषण उपभोग सर्वेक्षण गर्ने,
- (झ) खाद्य तथा पोषण सुरक्षालाई सुरक्षित गर्नका लागि चालिनुपर्ने कदमहरू र आवश्यक लगानीसहितको प्रदेश खाद्य तथा पोषण सुरक्षा कार्य योजना तयारी गर्ने,
- (ञ) खाद्य असुरक्षित क्षेत्रमा मौसम अनुकूल हुने किसिमका बालीनालीको विकास र विस्तार गर्ने,
- (ट) व्यावसायिक कृषकलाई प्रोत्साहन गर्न सहूलियत ऋणको व्यवस्था गर्ने,
- (ठ) तोकिएबमोजिमका अन्य कार्य गर्न।

- (४) प्रदेश सरकारले आर्थिक, सामाजिक तथा भौगोलिक रूपमा पछाडि परेका वर्ग तथा समुदायका लागि पोषणयुक्त खाद्य पदार्थको सुनिश्चितताको लागि विशेष व्यवस्था गर्न सक्नेछ।
१४. खाद्य पदार्थ तथा पोषणसम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्ने: प्रदेश सरकारले खाद्य सम्प्रभुता तथा पोषणसम्बन्धी हकको उपयोगका लागि खाद्य पदार्थ तथा पोषणसम्बन्धी तोकिएबमोजिमका सचेतनामूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्नेछ।
१५. प्राङ्गारिक (अर्गानिक) उत्पादन: प्रदेश सरकारले प्राङ्गारिक (अर्गानिक) खाद्य पदार्थको उत्पादनमा वृद्धि गरी त्यस्तो उत्पादनलाई प्रवर्धन गर्न तोकिएबमोजिमको कार्य गर्नेछ।
१६. स्थानीय तथा रैथाने जातका खाद्य बालीको संरक्षण: प्रदेश सरकारले प्रदेशभित्र उत्पादन हुने विभिन्न किसिमका स्थानीय तथा रैथाने जातका खाद्य बालीको आवश्यक संरक्षण तथा संवर्धन गर्नेछ।
१७. बीमाको व्यवस्था: कृषि तथा पशुजन्य व्यवसायको संरक्षण तथा संवर्धनको लागि प्रदेश सरकार र स्थानीय तहको सहभागितामा प्राकृतिक विपद्बाट हुने क्षतिसमेतलाई समेट्ने गरी बीमाको व्यवस्था गरिनेछ।
१८. जलवायु परिवर्तनबाट हुनसक्ने असर न्यूनीकरण: प्रदेश सरकारले जलवायु परिवर्तनका कारण खाद्य उत्पादनमा पर्न सक्ने प्रतिकूल प्रभाव वा त्यसबाट हुन सक्ने जोखिम न्यूनीकरणका लागि संघीय सरकारसँगको सहकार्यमा निवारणात्मक उपायहरू अपनाउन आवश्यक व्यवस्था गर्नेछ।
१९. क्षतिपूर्तिसम्बन्धी व्यवस्था: कुनै सरकारी निकाय, संघ, संस्था वा कम्पनी वा फर्मले सिफारिस गरेको बिउबिजन, मल तथा औषधि सिफारिस गरेको क्षेत्र र समयमा सिफारिस गरेको विधि, प्रक्रियाबमोजिम गरेको खेती तथा वस्तुभाउ पालनमा यस्तो बिउ वा बिजन प्रयोग गरेको कारणबाट कुनै किसिमको क्षति भएमा त्यस्तो सिफारिसकर्ता सरकारी निकाय, संघसंस्था, कम्पनी वा फर्मले तोकिएबमोजिम पीडितलाई क्षतिपूर्ति दिनुपर्नेछ।

परिच्छेद-३

खाद्य पदार्थ तथा पोषणसम्बन्धी प्रयोगशाला तथा बिक्री वितरण

२०. खाद्य पदार्थ तथा पोषणको जाँच: (१) कुनै खाद्य पदार्थ पोषणयुक्त र गुणस्तरीय छ वा छैन भन्ने कुराको आवश्यक जाँच र परीक्षण गर्नको लागि प्रदेशभित्र रहेको आधिकारिक प्रयोगशालामार्फत् जाँच र परीक्षण गरिने छ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम रहेको प्रयोगशालाको रेखदेख, समन्वय र सहकार्य संघीय सरकारसँगको सहकार्य र समन्वयमा प्रदेश सरकारले गर्नेछ।
- (३) कुनै नागरिक वा संस्थाले निजी क्षेत्रमा प्रयोगशाला स्थापना र सञ्चालन गर्न चाहेमा अनुमतिका लागि तोकिएबमोजिमको दस्तुरसहित तोकिएबमोजिमको ढाँचामा तोकिएको अधिकारीसमक्ष निवेदन दिनुपर्नेछ।
- (४) उपदफा (३) बमोजिम प्राप्त निवेदनउपर छानबिन गरी उपयुक्त देखेमा तोकिएबमोजिमका शर्तको अधीनमा रही प्रदेशभित्रको कुनै जिल्लामा प्रयोगशाला स्थापना र सञ्चालन गर्न तोकिएको अधिकारीले अनुमतिपत्र दिन सक्नेछ।
- (५) उपदफा (३) बमोजिम स्थापना हुने प्रयोगशालाको काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिएबमोजिम हुनेछ।

(६) यस ऐनबमोजिम स्थापना भएका निजी प्रयोगशालाको तोकिएबमोजिम प्रत्येक वर्ष नवीकरण गर्नुपर्नेछ।

(७) उपदफा (४) बमोजिम स्थापना भएका प्रयोगशालाले तोकिएको अवधिभित्र अनुमतिपत्र नवीकरण नगराएमा त्यस्तो अनुमतिपत्र स्वतः रद्द हुनेछ।

२१. दूषित खाद्य पदार्थ: दूषित खाद्य पदार्थअन्तर्गत देहायका पदार्थ पर्दछन्:-

- (क) स्वास्थ्यलाई हानि हुने गरी सडेगलेको, गुणस्तरहीन, म्याद नाघेको वा फोहर मैला वा विषाक्त अवस्थामा राखिएको वा तयार गरिएको खाद्य पदार्थ र दूषित पानी,
- (ख) मानिसको उपभोगको लागि अनुपयुक्त हुने गरी केही वा सम्पूर्ण भाग कुनै रोगी वा रोगकारक पशु पन्छी वा हानिकारक वनस्पतिबाट बनेको खाद्य पदार्थ,
- (ग) कुनै खाद्य योगशील (फुड एडिटिभ), रङ्ग परिरक्षी (प्रिजर्वेटिभ), अन्तर्विकसित वा बहिर्मिश्रित रसायन वा कीटनाशक औषधिको लागि तोकिएको अधिकतम सीमा भन्दा बढी हुन गई स्वास्थ्यलाई हानि हुन सक्ने खाद्य पदार्थ,
- (घ) स्वास्थ्यलाई हानी हुने किसिमले मिसावट गरिएको खाद्य वा अखाद्य पदार्थ वा उक्त मिसावटबाट बनेको कुनै पदार्थ।

२२. दूषित खाद्य पदार्थ वा न्यून गुणस्तरको खाद्य पदार्थको उत्पादन तथा बिक्री वितरण गर्न प्रतिबन्ध गर्न सक्ने: प्रदेशभित्र कुनै नागरिकले दूषित खाद्य पदार्थ वा न्यून गुणस्तरको खाद्य पदार्थको उत्पादन, बिक्री वितरण, निकासी वा पैठारी गर्न वा सोमध्ये कुनै कामका लागि त्यस्तो खाद्य पदार्थ राख्नको लागि प्रदेश सरकारले तोकिएबमोजिम प्रतिबन्ध लगाउन सक्नेछ।

२३. ढाँटी, झुक्याई खाद्य पदार्थ बिक्री गर्न नहुने: कसैले कुनै खाद्य पदार्थलाई अर्को कुनै खाद्य पदार्थ हो भनि वा कुनै न्यून गुणस्तरको खाद्य पदार्थलाई उच्चतम गुणस्तरको खाद्य पदार्थ हो भनि ढाँटी वा झुक्याई बिक्री वा वितरण गर्न हुँदैन।

२४. खाद्य पदार्थ रोक्का राख्न सकिने: (१) कुनै खाद्य पदार्थ दूषित वा न्यून गुणस्तरको हो भन्ने शंका लागेमा तोकिएको अधिकारीले त्यस्तो खाद्य पदार्थ सिलबन्दी गरी रोक्का राख्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम रोक्का रहेको खाद्य पदार्थ दूषित वा न्यून गुणस्तरको हो भन्ने कुराको निर्णय अन्तिम रूपमा भइसकेपछि दोषको मात्रा, प्रकृति र त्यसबाट हुनसक्ने हानिको समेत विचार गरी तोकिएको अधिकारीले प्रचलित कानूनबमोजिम सजाय गर्न सक्नेछ।

२५. खाद्य पदार्थ तथा पोषणको गुणस्तर तोक्ने अधिकार: (१) कुनै खाद्य पदार्थ वा पोषणमा सो पदार्थको गुणस्तर तथा मात्रा कुन परिधिभित्रको हुनुपर्ने भन्ने व्यवस्थाको सम्बन्धमा प्रदेश सरकारले समयसमयमा राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी गुणस्तर तोक्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम खाद्य पदार्थ तथा पोषण तत्त्वको गुणस्तर तोक्दा देहायका कुराहरूसमेत समावेश गर्नुपर्नेछ:-

- (क) खाद्य पदार्थ तथा पोषण तत्त्वको किसिम, जात र अवस्था,
- (ख) खाद्य पदार्थ तथा पोषण तत्त्वको न्यूनतम गुणस्तरको सीमा,
- (ग) रासायनिक पदार्थ प्रयोग गरी उपचार गरिएको भए सोको विवरण,
- (घ) तोकिएबमोजिमका अन्य कुराहरू।

परिच्छेद - ४

खाद्यको उपलब्धता, आपूर्ति, वितरण प्रणाली तथा अधिकारको कार्यान्वयन

२६. प्रादेशिक तथा स्थानीय तहको खाद्य तथा पोषण सुरक्षा योजनासम्बन्धी व्यवस्था: (१) प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहले खाद्यसँग सम्बन्धित संघ र स्थानीय तहसँग समन्वय गरी प्रादेशिक तथा स्थानीय तहको खाद्य तथा पोषण सुरक्षा योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्नेछ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम समन्वय गर्दा आवश्यकताअनुसार सरोकारवालाहरूसँग समन्वय गर्नु पर्नेछ।
- (३) उपदफा (१) बमोजिम प्रादेशिक खाद्य योजना तर्जुमा गर्दा खाद्य अधिकारको कार्यान्वयनमा भएको प्रगति मापन तथा अनुगमनका सूचकाङ्कलाई आधार मान्नु पर्नेछ।
- (४) प्रदेशको खाद्य सुरक्षाको अवस्थाका सम्बन्धमा तथ्यमा आधारित सूचनाका आधारमा निर्माण गर्नुपर्नेछ।
- (५) उपदफा (४) बमोजिमको सूचना सङ्कलन गर्न आवश्यक तथ्य तथा जानकारी सङ्कलन तथा विश्लेषण गर्न प्रदेशस्तरमा एक खाद्य सुरक्षा सूचना प्रणालीको व्यवस्था गरिनेछ।
- (६) प्रदेश सरकारले खाद्य अधिकार, खाद्य तथा पोषण सुरक्षा तथा खाद्य सम्प्रभुता अधिकारको प्रवर्धनका विषयलाई आवधिक रूपमा विकास योजनामा समावेश गर्नुपर्नेछ।
- (७) नियमित रूपमा खाद्य सुरक्षाको अवस्थाबारे जानकारी लिन प्रदेश र स्थानीय तहमा खाद्य सुरक्षा अनुगमन प्रणालीको व्यवस्था गरिनेछ।
२७. खाद्य तथा पोषण शिक्षा: प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले समय समयमा खाद्य अधिकारसँग सम्बन्धित सूचना तथा शिक्षामूलक जानकारी प्रवाह गर्नुपर्नेछ। उक्त कार्य गर्दा प्रदेशस्तरको माध्यमिक तहको शिक्षाको पाठ्यक्रममा समावेश गर्ने तथा सो सम्बन्धमा आवश्यक अन्य प्रवर्धनात्मक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नेछ।
२८. अनुसन्धान तथा वैज्ञानिक प्रविधिको विकास: प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले कृषिको दिगो विकास, खाद्य उत्पादनको अभिवृद्धि वा खाद्य तथा पोषण सुरक्षाको प्रवर्धन गर्न आवश्यक अध्ययन, अनुसन्धान तथा वैज्ञानिक प्रविधिको विकासको लागि तोकिएबमोजिम व्यवस्था मिलाउनेछ।
२९. खाद्यको भण्डारण तथा सञ्चिति: प्रदेश सरकारले यस ऐनबमोजिम खाद्यान्न उपलब्ध गराउन तथा संकटमा आवश्यकता पूरा गर्न खाद्य भण्डारण र सञ्चिति गरी खाद्य वितरण प्रक्रियालाई तोकिएबमोजिम व्यवस्था गर्न सक्नेछ।
३०. खाद्य पदार्थ खरिद: (१) दफा २९ बमोजिम भण्डारण तथा सञ्चित गर्नको लागि आवश्यक हुने खाद्य पदार्थ यथासम्भव आन्तरिक रूपमा खरिद गर्नुपर्नेछ।
- (२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि आन्तरिक खरिदबाट पर्याप्त उपलब्ध हुन नसक्ने अवस्था भएमा अन्यत्रबाट पैठारी गर्न सकिनेछ।
३१. खाद्य वितरणको व्यवस्था: प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहले सुपथ मूल्यको पसल वा सार्वजनिक खाद्य वितरण केन्द्र वा तोकिएबमोजिमका अन्य माध्यममार्फत् खाद्य वितरणको व्यवस्था तोकिएबमोजिम मिलाउनेछ।

३२. विवरण सार्वजनिक गर्नुपर्ने: (१) प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले यस परिच्छेदबमोजिम वितरण हुने खाद्य पदार्थको सम्बन्धमा देहायका विवरणहरू तयार गरी अद्यावधिक गर्नुपर्नेछ:-

- (क) खाद्य सञ्चितिको अवस्था,
- (ख) सञ्चित खाद्यान्नको परिमाण,
- (ग) खाद्यान्नको मूल्य,
- (घ) खाद्यान्नको वितरण प्रणाली,
- (ङ) खाद्यान्नको किसिम।

(२) उपदफा (१) बमोजिम तयार भएको विवरण सर्वसाधारणको जानकारीको लागि समय समयमा सार्वजनिक गर्नुपर्नेछ।

परिच्छेद-५

कर्णाली प्रदेश खाद्य परिषद् तथा स्थानीय खाद्य समन्वय समिति सम्बन्धी व्यवस्था

३३. प्रदेश खाद्य परिषद् सम्बन्धी व्यवस्था: (१) प्रत्येक व्यक्ति तथा नागरिकको खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी मौलिक हक र अधिकारलाई संरक्षण, प्रवर्धन तथा परिपूर्ति गर्न संघीय खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी ऐन, २०७५ अन्तर्गत रही प्रदेश मन्त्रालयको मन्त्रीको अध्यक्षतामा एक कर्णाली प्रदेश खाद्य परिषद् गठन हुनेछ।

(२) प्रदेश खाद्य परिषद् सम्बन्धी अन्य व्यवस्था प्रदेश सरकारले निर्धारण गरेबमोजिम हुनेछ।

(३) प्रदेश खाद्य परिषद्को काम, कर्तव्य र अधिकार प्रदेश सरकारले निर्धारण गरेबमोजिम हुनेछ।

३४. उप-समिति वा विज्ञ समूहको गठन: यस ऐनको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि प्रदेश सरकारले आवश्यकता अनुसार विशेषज्ञ सेवा लिन सक्नेछ।

३५. स्थानीय खाद्य समन्वय समिति: (१) स्थानीय तहमा खाद्य अधिकार, खाद्य सुरक्षा तथा खाद्य सम्प्रभुताको अधिकारको संरक्षण एवं संवर्धन गर्ने कामसमेतको लागि तथा स्थानीय स्तरमा खाद्य आपूर्ति तथा वितरण प्रणालीलाई सहज बनाउन स्थानीय तहमा एक खाद्य समन्वय समिति गठन हुनेछ।

(२) यस ऐनको कार्यान्वयनको प्रयोजनको लागि प्रदेश सरकारले स्थानीय तहसँगको समन्वय र सहकार्यमा योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्नेछ।

३६. खाद्य सुरक्षा सूचना केन्द्र: (१) प्रदेश सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहमा खाद्य सुरक्षा अनुगमन प्रणालीलाई नियमित तथा प्रवर्धन गर्न सूचना केन्द्रहरूको स्थापना गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको केन्द्रको संख्या, मापदण्ड र सञ्चालन तोकिएबमोजिम हुनेछ।

३७. निरीक्षण अधिकृत नियुक्त गर्न वा तोक्न सक्ने: खाद्य पदार्थ तथा पोषणसम्बन्धी आपूर्ति व्यवस्थालाई प्रभावकारी बनाई नागरिकलाई उचित मूल्यमा स्तरयुक्त खाद्य पदार्थ तथा पोषणयुक्त वस्तु उपलब्ध गराउने कार्यको अनुगमन गर्न र यस ऐन अन्तर्गतका मुद्दाको अनुसन्धान तथा दायरी गर्न प्रदेश सरकारले तोकिएबमोजिम निरीक्षण अधिकृतहरू नियुक्ति गर्न वा निरीक्षण अधिकृतको रूपमा काम गर्न कुनै अधिकृत कर्मचारीलाई तोक्न सक्नेछ।

३८. कर्मचारीसम्बन्धी व्यवस्था: यस ऐनको प्रयोजनको लागि आवश्यक पर्ने कर्मचारी वा विषय विज्ञको व्यवस्था प्रदेश सरकारले मिलाउनेछ।

३९. अनुगमन, मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषण: (१) यस ऐनको प्रभावकारी कार्यान्वयन भए नभएको मुल्याङ्कन गरी नियमित पृष्ठपोषणका लागि स्वतन्त्र तथा समावेशी अनुगमन तथा मुल्याङ्कन समिति गठन गरिनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको लागि प्रदेश तथा स्थानीय तहमा खाद्य अधिकार अनुगमनका सूचकाङ्क तयार पारी उक्त सूचकाङ्कका आधारमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिनेछ।

परिच्छेद-६

कसुर, सजाय तथा पुनरावेदनसम्बन्धी व्यवस्था

४०. कसुरजन्य कार्य: कसैले देहायबमोजिमको काम गरेमा यस ऐनअन्तर्गत कसुर गरेको मानिनेछ:

- (क) कसैलाई अत्यावश्यक खाद्यको पहुँचबाट वञ्चित गरी गम्भीर हानी पुऱ्याउने वा भोकमरीको स्थिति सिर्जना गर्ने काम गरेमा,
- (ख) अल्पकालीन सहायताको प्रयोजनको लागि संकलित तथा सञ्चित खाद्यवस्तुलाई कब्जा वा नष्ट गर्ने वा दुरुपयोग गर्ने कार्य गरेमा,
- (ग) आपत्कालीन खाद्य सहायता वितरण कार्यमा अवरोध गरेमा,
- (घ) आधारभूत खाद्य वस्तुको ढुवानी, आपूर्ति, वितरण तथा बजारीकरणमा सङ्गठित वा असङ्गठित रूपले बाधा वा विरोध गरेमा,
- (ङ) जीविकोपार्जनको आधारबाट विमुख पार्ने गरी वासस्थानविहिन बनाएमा,
- (च) वितरण गर्नुपर्ने खाद्य पदार्थ लक्षित वा पिछडिएको वर्गलाई वितरण नगरेमा,
- (छ) तोकिएको मापदण्ड विपरीत मानव स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पर्ने गुणस्तरहीन वस्तुको उत्पादन, बिक्री, वितरण वा म्याद नाघेका खाद्य वस्तुको बिक्री वितरण गरे वा गराएमा,
- (ज) कालोबजारी, कृत्रिम अभाव र मूल्य वृद्धि गरी आपूर्तिमा बाधा पुऱ्याएमा,
- (झ) यस ऐन वा यस ऐनबमोजिम बनेको नियम विपरीतका अन्य कुनै कार्य गरेमा।

४१. मुद्दाको अनुसन्धान तथा दायरी: (१) यस ऐनअन्तर्गतको मुद्दाको अनुसन्धान दफा ३७ बमोजिमको निरीक्षण अधिकृतले गर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको निरीक्षण अधिकृतले मुद्दाको अनुसन्धान गर्दा उजुरी प्राप्त भएको मितिले ३५ दिनभित्र सम्बन्धित जिल्ला अदालतसमक्ष मुद्दा दायर गर्नुपर्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम मुद्दा दायर गर्दा अनुसन्धान अधिकृतले जिल्ला न्यायाधिवक्ताको राय लिनुपर्नेछ।

४२. पुनरावेदन: मुद्दा हेर्ने अधिकारीले गरेको निर्णयमा चित्त नबुझ्ने पक्षले त्यस्तो निर्णय भएको मितिले पैंतीस दिनभित्र सम्बन्धित उच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ।

४३. सजाय: यस ऐनको बर्खिलाप गर्ने गराउनेलाई प्रचलित कानूनबमोजिम दण्ड र सजाय गरिनेछ।

४४. **क्षतिपूर्ति:** (१) यस ऐनअन्तर्गतको कुनै कसुर गरेको कारणबाट कसैलाई कुनै प्रकारको हानि, नोक्सानी हुन गएमा त्यस्तो हानि, नोक्सानीको क्षतिपूर्ति भराई पाउन मुद्दा हेर्ने अधिकारीसमक्ष निवेदन दिन सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम दिइने क्षतिपूर्तिसम्बन्धी मापदण्ड तोकिएबमोजिम हुनेछ।

परिच्छेद-७

विविध

४५. **अनुमतिपत्र लिनुपर्ने:** (१) तोकिएको खाद्य पदार्थको उत्पादन, बिक्री वितरण, सञ्चय वा प्रशोधन गर्न चाहने नागरिक वा संस्थाले तोकिएबमोजिम अनुमतिपत्र लिनुपर्नेछ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि खुद्रा बिक्रेताले यस दफाबमोजिमको अनुमतिपत्र लिनुपर्ने छैन।

४६. **समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तका आधारमा प्रतिनिधित्वको व्यवस्था गर्ने:** यस ऐनको कार्यान्वयनका सम्बन्धमा गठन गरिने परिषद्, समिति, उप-समिति वा विज्ञ समूहमा समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तका आधारमा प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गरिनेछ।

४७. **निकासी तथा पैठारीमा रोक लगाउन सक्ने:** राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी प्रदेश सरकारले जनसरोकारको स्वास्थ्यमा हानि वा प्रतिकूल प्रभाव पुऱ्याउने कुनै खास जातको खाद्य पदार्थ, बाली उत्पादन तथा वस्तुभाउमा प्रयोग हुने पदार्थको निकासी तथा पैठारी गर्न नपाउने गरी रोक लगाउन सक्नेछ।

४८. **नियम बनाउने अधिकार:** प्रदेश सरकारले यस ऐनको कार्यान्वयनको लागि आवश्यक नियमहरू बनाउन सक्नेछ।

४९. **बचाउ:** यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि यो ऐन प्रारम्भ हुनुअघि प्रचलित कानूनबमोजिम कर्णाली प्रदेशमा स्थापना भएका निजी क्षेत्रका प्रयोगशालाले यो ऐन प्रारम्भ भएको मितिले एक वर्षभित्र यस ऐनबमोजिम अनुमतिपत्र लिइसक्नुपर्नेछ।

कर्णाली प्रदेश सभाको सम्बत् २०७७ साल जेठ २८ गते बसेको बैठकद्वारा पारित यो विधेयक नेपालको संविधानको धारा २०१ (१) बमोजिम प्रमाणित गर्दछु ।

राज बहादुर शाही

सभामुख

कर्णाली प्रदेश